

csárkus desz

A
KÜLFÖN I FÖGHÁZAK
BÖRTÖNRENDSZEREIRŐL.

TÖREDÉKEK
RÉSŐ EN'SEL SÁNDOR,
PEST-PILIS ÉS SOLT T. E. MEGYÉK TISZTI ÜGYÉSZE
UTINAPLÓJÁBÓL.

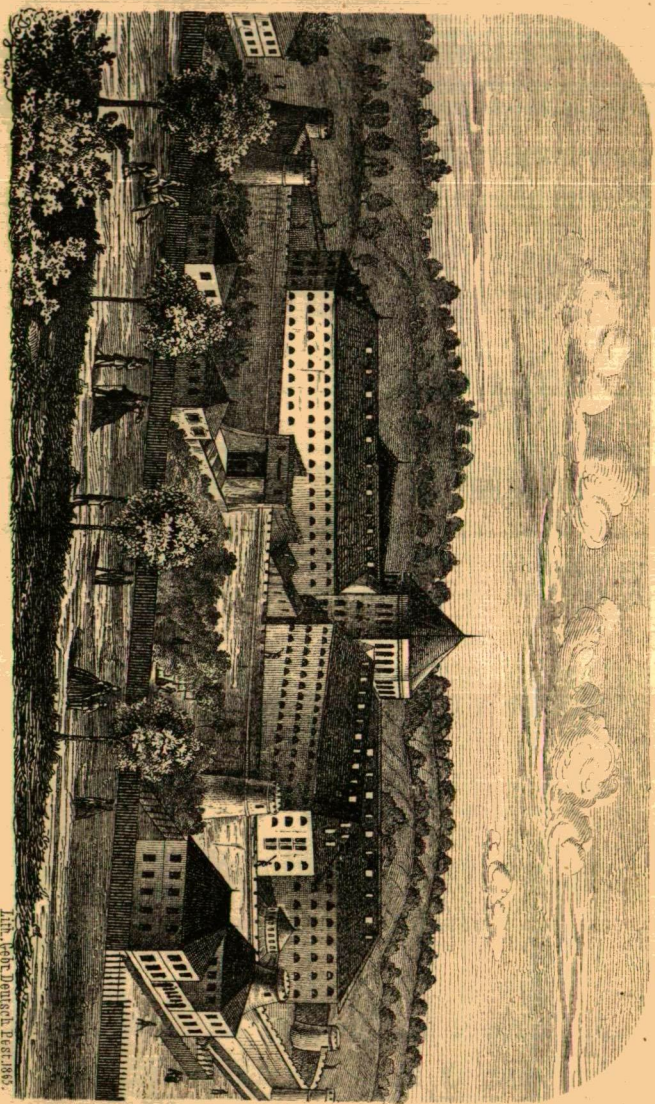
(A BRUCHSALI FÖGHÁZ RAJZÁVAL).

PEST,
KUGLER ADOLF KIADÁSA.

1865.

207
10
11
12

Bruchsal magány-börtön. (Baden nagyhercegségben.)

Lith. vobr. Deutsch. Pest. 1865.

A

KÜLHONI FOGHÁZAK

BÖRTÖNRENDSZEREIRŐL.

TÖREDÉKEK.

Réső Ensel Sándor,

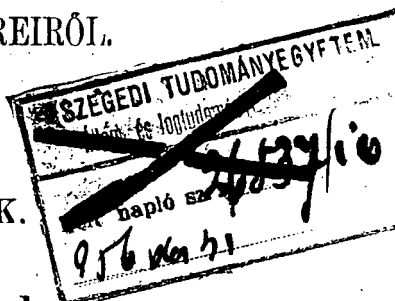
Pest Pilis és Solt t. e. megyék tisztii ügyésze utinaplójából.

(A Bruchsalii fogház rajzával.)

PEST,

KUGLER ADOLF KIADÁSA.

1865.

Az 1840 ik évi V. törvénycikkely által a büntető törvénykönyvvel válhatatlan kapcsolatban lévő büntető s javító rendszer behozása iránt kiküldött országos választmány emlékeztének.

R. E. S.

Nyomatott Emlék
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára

Leltári szám: 87532/13
2004 JON. 28

Gusztáv, magy. akad. nyomdásznaál, Pesten, 1865.

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM	
Jog- és Közigazgatástudományi Kar Könyvtára	
Lelet napja: <i>1919</i>	Lez.: <i>2277</i>
Csoport: _____	szám: _____

A bruchsalii alarczos rabok.

Midőn Bajorország és Württembergben keresztül a badeni nagyhercegség földjére léptem, a csillagszerű berendezéssel épített fővárosban (Carlsruhe) fogadást tettem, hogy a közeleső bruchsalii pensylvániai rendszerű fogházat megtekintem.

Az engedélyt az igazságügyminiszteriumban Johnhans tanácsos a legszívesebben szolgáltatatta ki.

Bruchsal megtekinté-ére october 30-án mentem, a város maga 7—8 ezer lakosságával érdektelen, de a városon kívül eső fogház nagyszerű.

Az épület kívül egy erődhez hasonlít, nyolcz szegletre építve, minden szegleten egy lapos kőtorony őrházzal, honnét a bástyán czirkáló örök tűnek elő, kik a bástyafalon egyik szeglettől a másikig lépdelve, úgy kültre, mint a belső területre egy perczben lehetnek figyelmesek. A kerítésnek azon oldalán, mely az utra szolgál, erős, rácsos bástyakapu van.

A nyolcszegletű szép és széles bástyafalon belül a kapuval szemközt egy góthmodoru torony, négy szárnyépülettel tűnik elénk, mely szárnyépületeket ha külről vizsgáljuk, azok mindegyik végét az épület nyolcz szegében két-két őrtorony közé látjuk levonulni, így a 3 emeletes szárnyépületek oldal- és hátfallal egyaránt a figyelmes őrszemnek tárgyai, s ez a külső ellenőrködés; a belső még egyszerűbb, mert a szárnyépületek udvarai mind a központot elfoglaló körudvart képező toronyépületbe nyílnak, úgy, hogy a torony beljében alólról a tetőig ható, minden udvarba és minden udvar mindhárom emeletébe szétágazó csigalépcsőzetről egy és ugyanazon perczen, egy állásból, kevés fejfördítással a négy udvart és minden emeletcsarnokot, honnét az egyes szobák nyílnak, beláthatni.

A mély csend, mely az épületben uralg, tanúsítja, hogy pensylvániai rendszerű fogházban van a szemlélő.

Ez a szó „pensylvania“ oly mély érzést okoz az értelmes szemlélő lelkében, penn és sylvania! de hagyjuk a szavak értelmezését, s menjünk a börtön bővebb szemlélésére.

A mint mondtuk, az épület minden szárnya 3 emeletes, minden oldalfal kívül soronként 19 ablakkal, az ablakok számozvák, hogy az azokon netán kinézni bátorkodó rabot az őr feljelenthesse, belül minden ablakkal szemben ajtó nyílik, az ajtón is kis gombnagyságu lyuk üveg-

gel, hogy a belső csarnokokon lépdelő őr is bármikor észrevétlenül betekinthessen a fogdában lévő rabra, s annak tetteit figyelemmel kísérhesse. Kivül belül hatalmas az ellenőrködés.

A fogház magán, egyes „Zellengefängniss“ lévén, egyik börtön a másikhoz mindenben egyenlő. Vegyünk egyet. A cella ajtajához érve, azonfelül az ajtó, s alól a rab száma, itt a rabnak nincs neve, csak száma! Nro 1 † 10 † 200 stb. Az ajtón egyes betűk jelzik, melyik cellában van r. cath. vagy protestans rab, s római számok, hogy a rab mely osztályu iskolába jár. Ezen ajtófeliratok igen diszes táblácskák. Az ajtó megérdemli, hogy azt bővebben vizsgáljuk; egy rugó van a közepén, nyomjuk meg, az ajtó egy csekély ablakot tár fel, melyen a rabnak élelme adatik be. A rab, ha cellájában kívánsága van, s tudtul akarja adni, belül nyom meg egy rugót, azzal kívül az ajtó melletti falazatból egy fakar esik ki, mely, mint jelző, a folyton járó őr szemébe tűné, a börtönészt a rab kívánsága felől tudósítja. Minden egyes börtönben van egy asztalka, egy szék, egy szekrény, melyben a rab mosdó edénye, korsója, olvasókönyvei stb. vannak, s azonkívül az ágya, melyet nappalra összecsomagol, éjjelre pedig a cella két falában lévő kapcsokra akasztott szij-alapokra fektetve, magának ágyaz meg, áll ez egy matrác, lepedő, pokrócz és vánkosból. Az ablakok magasak, megmászásuk s a kinézés tiltva-vannak, a munkálódó rabok munkáikat is a fog házban egyedül végzik.

Nézzük a rabokat. Oct. 30-án vasárnap lévén, épen a templomba indittatnak meg, megnyílnak a börtönajtók, kilépnek a rabok, öltözékök erős vászon zubony és nadrág, minden öltözék jobbról fekete, balról szürkeszintű, s rajta a szám.

Lássuk ezen 5 évtől életfogytiglani rabságra ítélt foglyok arczvonásait . . . azt . . . nem lehet látni! A rabok fekete álczát viselnek, s miért? hogy egymást ne ismerhessék!

Mily kísérteties ez álczás menet! bizonyos rendben lép egyik a másik után, egyik kezében imakönyve, másikban számozott vizkorsója, melyet a körtorony sarok falazati kutjánál menetközben letesz, hogy mikorra az isteni tiszteletről visszajő, az friss vízzel megtöltessék, s azt ismét czellájába viszi.

Menjünk a templomba, tán ott fogjuk csoportban látni e szótlan álczás rabokat! A rabok a templom karzatán ismét egyes páholyokba jutnak, melyek úgy állítvák sorba, hogy egyik a másik czellájába itt sem láthat be, szemközt velök ülnek az örök, kik a sorszámokkal ellátott egyes helyekre szegzik szemeiket. Mindig és mindenütt egyedül! Ez a szabály, így van az iskolájok is, ez az egy hely az, hol a tanító kérdésére szólhat a rab. Itt is nem név, hanem szám szerint történik a tanonc felhívása, és pedig nem azon szám szerint, melyet ruházatán visel, hanem melylyel tanodájában a cella van számozva. Sokszor történik, hogy egyik szám a másik számot hangja után ismerősének ismeri fel, de

hogy az egymás után való legkisebb tudakolódásnak is eleje vétessék, a tanoncok minden tanóránban más szám alá osztatnak be.

Vélnénk, hogy talán szellőztetés vagy séta alkalmával jöhetnek össze a rabok; nem, soha! A séta a 4 szárnyépület közegei között épült kör-idomu, sugárfalakkal ellátott, külön fedezett udvarban történik. Minden ily circus 20—24 sugárosztályra van osztva, a központból van a bemenet a különkerített udvar-részbe, s a központ toronytetőzetében fegyveres őr tekint alá a sétálókra, kik 20—24-en egyszerre sétálnak a circus 20—24 sugarában, a nélkül, hogy tudnák egymás ki- és hollétét. A séta-ide $\frac{1}{2}$ órai, azután újabb osztály jő a helyre.

Itt a rabok mind lábvas nélkül vannak, ezt jól esett látnom, oh mily rémes minálunk a lánc csörtetése! Igaz, hogy itt a mozgás hiánya rontja meg a lábakat, s csak a munkaadás által van kikerülve, hogy az ide bezárt rabok meg nem örülnek.

Philadelphiában még kinzóbb az eljárás, ott még munkát sem kap a magányba elzárt rab, s ez okozza a gyakori örültséget.

A bruchsalii szárnyépületekből álló fogházat kerítő falazat tornyait is megnéztem, ezekben vannak a sötét fogdák, a gonosz viseletű rab 24—48 órára ide hozatik be, kezei s lábai a székhez pányvázttatván, vagy vállaira mázsás vas hevedertartó vettetvén, a sötét magányba záratik, honnét sokszor megható jajdulások hangzanak ki.

Az iskolás raboknak igen szép irásuk van, s munkáikkal nemcsak élelmöket keresik, de szép összeget is takarítanak meg, úgy, hogy sokszor a több évet bentöltött rab pár száz forinttal hagyja el a fogdát, s benn tanult-mesterségével becsületes pályára mehet.

Az á l c z a v i s e l é s, ha feltűnő is első pillanatra, de szintén jó intézkedés, mert a rab társai előtt ismeretlen marad, s kiszabadulván, egyik a másikra erkölcsi pressióval nem lehet.

Szóljak-e a rend, pontosság és tisztaságról, melyekkel itt találkoztam, szóljak-e a rabok jó eledeléről, melyeket gőzzel főznek, a csinos fürdőszobákról, hol havonként egyszer megfürdenek, az emberies bánásmódról, melyben a fegyenczek részesülnek, a szép munkálatokról, melyeket a rabok elő tudnak állítani? Ha ezt akarnám tenni, akkor még lapokat kellene összeírnom.

A magánrendszer 1829 óta, midőn e szerint Philadelphiában az első fogház épült, lett ismeretessé. Éjszak-Amerika több államain kivül Europa nyugati részeiben, Angol-, Franciaországban, Belgiumban, Poroszországban vannak már ily fogdák, de a brüchsalii leghiresebb!

Javitófogház, ez uraim! s Európa az ily javító fogházakra már a mult század végtizede óta éber gondot visel.

A „Poenitentiárhaus.“

Württembergi királyságban.

Bajorországban a müncheni Zuchthaus az Au külvárosban 600 foglyával semmit meglepő nem volt reám nézve, a rendszer dolgozó, mint Ausztria fogházaiban, egyes kamrákat most kőszítenek. Würtembergiába érve, vágytam a stuttgarti Poenitentiárházat megtekinteni, ez új épület à la Bruchsal, de még a 4 szárnyból csak 2 van készen. Az építés tömör, a szárnyépületek 4 emeletesek, 80 szobával, I. II. osztályuak.

A foglyokat ez idejüleg közös dolgozó termekben találtam, egyikben asztalos munkával, másikban keret aranyozással, harmadikban burnotszelence készítéssel stb. elfoglalva, minden teremben ott található a gyárosnak, ki a munkát adja, s a fegyháznak felügyelője.

A foglyok ruházata saru, nadrág, spencer, mely öltöny goromba vászonból készítve, egyfelől szürke, másfelől barna színű és számozott. Éjjelre szinte közös alvótermekbe mennek, hol egymás mellett csinos faágyak, szénamadrac, lepedővonat, 2 pokrócz és vánkossal, a terem

közepén hosszú asztal, erre lánczhoz bilincselte kenyérszelő kés, s a falnál kőmozdó medenceze van felállítva. — Iskolájok s a kihallgató terem is közös, épen úgy a templom, mely igen egyszerű. Van benne egy, az oltárnak háttal fordított orgona. — Az ebédet is dolgozó termeikben, fén szóval elmondott imádság után, közösen költik el.

Az ebéd ideje 12 óra. Minden rab kap 2 schopper nagymeszönyi főzeléket, hetenként kétszer hussal. Egy rab költsége évenként 42 ft.

A magukat jobban viselő, büntetéseiket jobbra kiállott rabokból hofschéferek állíttatnak fel, s ezek pléhbélyeggel ellátva, szabadabban, és külső tisztogatásokra alkalmaztatnak.

Vannak egyes börtönök is, azok részére, kik a közmunka vagy alvóteremben magukat rosszul viselték; az ide beesteknek a kamra ajtó egy-kis nyíló ablakán adják be ennivalójukat, ruhájukat stb.

Oct. 28-kán találtam 82 foglyot, kikre 14 felügyelő volt kiosztva a munkatermekbe. Szellőztetés és sétára a rabok osztályonként mennek, $\frac{1}{2}$ óra a séta idő. — A fűtés a fa drágasága miatt kőszénnel történik, a fűtőkazánból szétagázó csövek járnak ki a termekbe, melyek tetszés szerint fűthetők.

Megnéztem azon kamarát is, melyben a gilotin tartatik, és meg a gilotint (guillotine=falbeil), mely a halálraítéltek gyorsasággal szeli le fejét. — 1848-ban eltöröltetett a halálbüntetés,

s most újból behozva, géppel történik azon kivégzés, melyet 48 előtt emberi kezekbe fogott bárd teljesített. Ismerete: itt a vas hozentrager, melyet a rozszabb viseletű rab ölt fel magára, hogy leroskadjon terhe alatt. — Vannak itt falhoz bilincselő lánczok és karpereczek is, holott különben e királyságban a rabok lábvasat nem viselnek.

A konyha, fürdőház, tiszták, a rabok ételét izletesnek, kenyereiket jónak találtam.

Itélet szerint kamrára is jönnek a rabok, de egy huzomban nem tovább 8 napnál, s évenként nem többször négyszernél.

Az eddigi leírás után, mily rendszerű fogháznak véli az olvasó ezen Poenitentiárhaust? Ez magánrendszerű nem, mert a rabokat nappal közös dolgozó és éjjel közös hálóteremben találjuk, s épen mert éjjelre is együtt vannak a foglyok, az auburni = hallgató rendszerrel sem egészben egyez, itt még dolgozó rendszer divik, melyből, ha a fogház teljesen kiéptül, átmenet lesz a magánrendszerbe.

A magánrendszer közeledik felénk, már a bajor is építkezik, s Ausztria se tarthatja soká fenn a jelen rendszert fogházaibar.

A kényszerített munkával párosult fogságot ha poenitentiarius rendszernek mondhatjuk, ugy a Stuttgartiban e tulajdonok legnagyobb mértékben feltalálhatók.

Közölvén a pensylvanai = magán, az auburni = hallgató, a poenitentiarius = dolgozórendszert, kiki meggyőződhetik, hogy

a magánrendszert az önrend-szabályok is fenntartják, míg a hallgató rendszernél az igazgató személyzet bir befolyással, úgy hogy a hány hallgató rendszerü fogház, annyi a különbség. A magánrendszernek szigoru teljesítése sokkal könnyebb ; itt anyagi, a hallgató rendszernél csak szellemi az elkülönítés, ott is, s itt is azonban a hallgatás a főrendszabály és a főkivánalom úgy az igazgatóban, mint minden egyes őriben a legszigorubb kötelesség-érzet.

A büntetésnek hatása a magánrendszerü fogházakban nagyobb úgy a gonosztevőre, mint az egész társaságra, valamennyi más rendszernél. A megjavulásra e rendszer nyujt legnagyobb reményt, kevesebb itt a recidiva, így állíták ezt Crawford, Mondeluz, Duceptiaux már évtizedek előtt is.

A „Fogház javítás“ irői 1842-ben alsóbb néposztályainkra a hallgató rendszert, kényszerítő munkájával, minden más megkísértett tömlöcz-rendszernél jobban ajánlották. Kik az elmélet barátai, vegyék e könyvet kezökbe, olvassák meg szorgalmasan, s ítéljenek, hogy hazánkban mily rendszerü fogházra van szükségünk.

Melyik börtönrendszer lenne hazánkban honosítandó ?

Mielőtt ez általam támasztott kérdésre felelnék, a magán-rendszertű fogházak azon bánásmódját akarom leírni, melyben az elzárandó vádlott, fogházba vitele és átvétele alkalmával részestül.

A bánásmód az, melyet már 1840-ki javaslatunk is elfogadott, az 1821-ben Philadelphiában emelt javítóház is ismert, melynek hogy száraz leírásával ne untassam az olvasót, egy 1835-ki utirajzból adok képletet magáról Philadelphiáról.

Nézzük a tableaut!

Színhely Philadelphia, idő 1835, a képlet a magán-rendszertű fogház!

Ezen épület a városon kívül, egy kis magaslaton, egészen szabadon áll. Építése 1821-ben kezdetett meg, 1835-ben még nem volt befejezve, s a költségvetés szerint 432,000 dollárba kerül. Az épület belső udvaraival rendes négyszöget képez, minden oldala 650 lábnyi hosszú,

és tiz amerikai acrés térséget foglal. Az építkezési anyag durva szürke granit, s az egész külseje egy régi lovagvárhoz hasonlít, tornyokkal, bádogos kupokkal. A kerítő falazat 40 lábnyi magas, a különböző tornyoké 50—80 láb. A belrészek boltozatosak és tűzmentesek. A falak vastagsága alapban 12 lábnyi, mely felfelé a végpontig $2\frac{3}{4}$ -re vékonyodik. Az épület első része 30 keskeny, hosszú, fekete vasrácsos ablakkal ellátva, két torony közé esik. A középső épület 200 láb hosszú, s háta mögött jön még 4 magasabb. Egyetlen bemenet a középépületből ennek kapuján van, mely tömör vascsapó és kettős vashegyezett tölgyfa ajtóval bír. Ezen zárkészület 6000 font nehézségű, de oly készült, hogy a kapus képes azt mint gyermekjátékot fel és alá eresztetni. Meglepő az egész ház külseje, és az az ide kísért rabra előre is különös benyomást okoz. Építőmestere John Haviland.

A fogház elő részében hivatalszobák, gyógyszerár, konyhák, éléskamrák stb. vannak. Az első udvarban egy pár kisebb épület, hol a rabok fürdenek, borotválkoznak, magukat tisztítják, átöltöznek stb., csak a 2-ik udvarban van a valódi fogház, melynek alakja legjobban hasonlít egy póknak hálójához. Közepén egy gömbölytű őrház a felügyelők számára, hol egyszerűsmind a folyamatban levő munkakészletek is őriztetnek, innen sugáralakban vonulnak szét a folyosók a rabok celláival, ezek a háló szálai, melynek közepén a pók (az őrség) figyel min-

den dongásra. A folyosók egyes oldalai 40—40 czellával látvák el, s egy hangvezető műszer alkalmazásával az őrépületbe minden hang behordatik. A börtönök alatt vízvezetékek vannak, melyek vékony csövek által minden egyes börtönben közlekednek. Három folyosó volt készen, de a terv hetet fog kivitelbe tenni, s ha ez is kevés lenne, úgy az épületek emeletet nyernek, de erre alig lesz szükség, mert Pennsylvániának még egy hasonló épülete van Pitsburgban, már pedig a kettőben, hét hét folyosóval ellátva, elfér 1120 ember, s a szükség — tekintettel a népességre — nem is mutatna a rendszer jóságára. A czellák számozvák, minden czella egy kis udvarra nyílik, mely négyszögben magas, vastag fallal van kerítve, felül nyíltan, hogy tiszta levegőt szívhasson a rab, ez az egész helyzet változása, kivéve a betegségi esetet. A czellák fölülről ablakkörből kapják a világosságot, télen a folyosókon, elágazó csöveken, léggel történik a fűtés. Minden czella kettős ajtóval van elzárva, egyik vasból, másik fából, a belülről kinyitott ajtó a külső kinyithatását gátolja. A szökés physicaillag lehetlen, nemcsak a vastag falazat, hanem a mindent eláruló hangvezetők miatt — Minden czellában van egy vas ágy, madracz, vánkos, pamuttakaró, egy asztal, egy szék és egy, a vízvezetékekkel kapcsolatos, ettől mindig tisztán tartott éjeli szekrény. Az ajtón egy kis rugó segélyével való nyílás van, melyen az étel beadatik.

Ily czellábalép az érkező rab, midőn valódi és fogházi melléknevén jegyzőkönyvileg felvétetik, és meg-tisztítva, felöltözve, a magánynak adatik által. A fogoly itt nem látja fogolytársát, de egyáltalán senkit, csak papját, felügyelőjét, idegennek tilos a czellába lépnie. Az élelmezés jó, reggel kenyér tejjel, délben $\frac{1}{2}$ font hus, leves vagy vastagétellel, este kenyér sziruppal.

Az első hetekben gondolataira van hagyatva a fogoly, még a felvigyázó sem beszél vele, s ha ez idő alatt csendesesen viseli magát, akkor kap egy-egy órára bibliát vagy énekes könyvet, dolgot sohasem kínálnak neki, arra magát érdemessé kell tennie, csak is ismételt és nagy kérések után adnak számára foglalkozást.

Az időben szövés és czipészetből állott a munkáltatás, ki ezeket nem érti, arra oktatást nyer, olvasásra taníttatnak, de nem az írásra. A büntetés súlyosbitása az élelemnek kevesbitése, vagy a munkának elvonása, mire ritkán kerül a sor.

Míg a pennsylvániai mód azon iparkodik, hogy a foglyoknak vétkes hajlamát a magányban gondolkozással és unalommal, mely munkára ösztönöz, javítsa. Az auburni rendszer folytonos külbátások által kíván javítani, az ezen rendszer szerint tartott fogoly csak éjjelre van külön zárva, nappalra nagy termekbe jönnek össze, s szigoru

felügyelet alatt munkálkodnak, ebédjüket is egymás társaságában végzik, de akár sétában, akár hol legyenek, nincs megengedve a szóváltás, vagy szembeszéd, minden kihágás az igazgatóság által korbács vagy vesszővel büntetetik, különben a rend fentartása végett, a foglyok sok felügyelővel környeztetnek.

A két rendszer mellett és ellene sok nézetek küzdöttek.

* * *

Igy irt az utazó a forrás helyéről 30 év előtt, és kevés módosítással ilyen a philadelphiai börtönrendszer most is.

Sokan vannak, kik a magán, többen kik a ballgató rendszert pártfogolják — én az 1843-iki törvényjavaslatnak hódolok, mely a magánrendszert fogadta el, mert valóságos, igazságos, de egyszersmind javító büntetést csak a rend és anyagi elkülönzés által adhatni.

A hallgató rendszer!

Brüsszelben, a belgák fővárosában, amint meg láttam a „Cathedrale Sainte Gedule“ székes-egyházban a gyönyörű ablakfestmények egyi-
kén; szerencsétlen II-ik Lajos királyunk emlé-
két, amint oltár előtt térdepel, s az ország pa-
tronája, Sz. Mária felette lebeg, s mellette a 4
folyós honi, s a 2 orosz lányos belga czimert, és
az aláíratokból kivettem, hogy ez ablakfestmé-
nyű jeles emléket II-ik Lajos neje, Mária ki-
rályné, I. Maximilián római német császár uno-
kája, ki mint özvegy, hazánkból eltávolítottván,
1556-ig itt a belgák igazgatója volt, 1538 ban
készítette szerencsétlen férje, mint vértanu em-
lékére, s az most az egyház szent festményű
tárgyai közt szerepel — s tudva, hogy a belgák
egynémely hercegi családjaikat Árpád házuunk
férfiúi ágából eredeztetik, — ebben a belga or-
szágban mindjárt otthonosabbnak éreztem ma-
gamat!

Még a flandriaiaktól sem ijedtem meg, hiszen
ők már 1216-ban előfordulnak nálunk mint te-
lepések. Béltek, Szatmárvármegyében, Belgium-
ból flandriai lakosokkal volt telepítve, tanúsítja
a váradi tttzes próbakönyv 243. czikke.

Brüsszélből Gandba (Gent) menvén, mintha
csak hazám falai közt lettem volna, benyitottam

a kormányzósághoz, kimutattam ki és mi vagyok, és kértem látogatási jegyet az itteni európai birü hallgató rendszerben felállított fegyház „Maison de Force“ megtekintésére.

Én a hallgató rendszert csak az 1843-ki törvényjavaslatunkból, illetőleg a választmány prot contra véleményeiből ismertem, és égtem látni in praxi!

Az engedélyt a legszivesebben adták meg, s én siettem a Schelde csatornáin össze-vissza azon épülethez, melyet az orvos, mint a jogász, építész, mint bármely emberbarát, gyönyörködve tud szemlélni, ez a Rasp vagy Zuchthaus német néven, de bejárati felirata „Maison de Force.“

Az épület előtt a csatorna egyik hidján mindenkelőtt az épület külsejére tettem szemlét, s láttam köröskörül erős, de nem oly széles védfalat, mint a Bruchsalit. A főbejárataál örök állottak, a kapun csengetyü, ezt szó nélkül megbuztam, s az ajtó egy □ nyílásán a kapus kitekintvén, kártyámat mutatám fel és bebocsáttattam.

Hosszu-folyosó forma udvaron vezettem egy körbe, ott az igazgató, ki épen szemlét tartott, átvette jegyemet, s abban az állván, hogy a fogház minden részét meg és bemutatni tartozik, kevés előbeszéd után, melylyel éreztettem, hogy nem vagyok laicus, előzékenységgel fogadtattam.

Először is a kör udvarra, melyben állottunk, tett figyelmissé. Valóban az valami hatásos

volt. Képzeld kedves olvasó egy kocsi kereket nyolcz küllővel körül pántolva, közepén az agyat, és előtted áll a „Maison de Force“ alaprajza. A 9-ik udvarban, melyből 8 hosszú udvar, mindkét felől épületekkel ellátva, vonul ki, állottunk. Minden szárnyudvar vasrácsos kapuval van elkülönítve a kör-udvartól, úgy hogy a centrumból egy fejmozditással a 8 udvart lehet invigilozni, s hármely részében ütne ki lázadás, a közép-udvarban őrseget képező katonaság, a fékezést percz alatt teljesíthetné. A közép-udvar valósággal az agyrészt képezi. A mellék udvaroknak külön kulcsárjai vannak, az épületek, melyek szintén 8 szárnyat képeznek * két-két emeletesek, s a körudvart a választó vasrácsos ajtók felett is körítik !

Hatalmas Isten ! — mondám magamban — mikor lesz hazámnak ily sugaras napja — miért volt az a sok vita az 1843-i javaslat iránt, mely új börtönrendszert volt adandó. Ki hiúsította meg codextünket, hogy az maig sincs törvényerőre emelve, hol veszett eziránt a közvéleménynek követelő szava !

Allons Monsieur ! — mondá az igazgató, s én követtem őt a VII-ik számú udvarba, illetőleg épületekbe, a küllőt képező épületek folyosóval, magán kar rákkal látvák el, butorzatuk kivétel és különbség nélkül egyforma, áll egy vaságyból, ezen varrt szalmazsák tengeri füvel tömve, szintén azzal töltött vánkos, egy alsó és takaródzó pokrócz, ezek bevonására szolgáló kö-

zönséges tiszta vászon lepedőkkel, egy sarokba szorított kis 3 szegű faasztal, mosdó edény, köpö-láda, ivókupa, fésű, kefe és kis fali szekrényből.

A kamrák üresek voltak, ajtóik egészen ki tárva, mert hogy itt helyén megemlítettük, a hallgató rendszer szerint a rabok csak az éjjel töltik magános kamrákban, nappal pedig minden udvar rabjai, társaikkal közös termekben foglal koznak, szigoru halgatási rendet tartva.

A kamrákon azt vettem észre, hogy azért szellőztetnek nappal, mivel a kettős épületszárnyak nem birnak ablakkal, csak a kamara ajtója levén vasrácsos, mely egy táblázattal sötétté is változtatható, ezen megy be a fris lég és világosság. A kamarák igen kis háló kamarák lévén, fűtést sem igényelnek, s a rosz viseletűekre sötét börtönökké varázsolhatók. Egyik kamra olyan lévén, mint a másik, nézzünk a közös dolgozó termekbe.

A dolgozó közös termekben, a megítélt rabok, a meghatározott felkelési időtől a lefekvéséi időig, kivéve az étkezési órákat, állandó foglalkozást nyernek.

Jeladásra kezdik és végzik a munkát, jeladásra étkeznek, sétálnak, imádkoznak!

A dolgozó közös termek a közép udvart körítik köröskörül, földszint asztalos, lakatos, kovács stb. műhelyekben foglalkoznak,*) az emelet-

*) Az 1843-i javaslat III. R. 56 § a börtönben uralkodni kellett csend és hallgatás fentartása tekintetéből a dörömbözéssel járó ily munkákat tiltja.

ben szabó, takács és egyéb foglalkozások; varró és egyéb gépek segélyével üzetnek, 61 szabót olvastam meg kis alacsony lábu □ asztalon ülni, lábát kinyújtóztatva, kezében munkáját tartva, körülé az asztalán eszközeit, a terem padolatán egy csep hulladék sem hevert. Takácssággal 85 egyén foglalkozott. A dolgozó terem sarkában, a földtől két láb magasra, egy kötény forma lemezt láttam, a fal egyik oldalából a másikba huzva, s abban egy embert állani, kinek lábait és vállait, fejét, de közép testét nem lehetett észrevenni. Hát ez — kérdém — mit vétett? Szükségét végzi lön a felelet! Így tartják szem előtt még a szükségét végző rabot is, így vannak ily lemezes helyek a nyílt udvaron is, mely vízcsővezetéssel tisztul és szagtalan.

A csendet a termekben én zavartam kérdéseimmel, mert a 61 szabó, 85 takács; és nem tom kik más rabok, szellemi erővel tartatnak féken, és szorittatnak hallgatásra. Meggyőződtem, hogy a hallgató rendszer nemcsak theoriában, de gyakorlatban is kivihető, csakhogy nem oly czélszerűen mint a magányrendszernél, s a hallgató rendszer fentartására sok intő és felvigyázó szükséges, ehez pontos, szorgalmas egyének kellene, s e rendszernél talán a rabokban a képmutatás alacsony vétke is szerepelhet.

De hallgatók — 1843-ki büntető javaslatunkat is az hűktatta meg, hogy majd ennek, majd ama rendszernek előnyeit és hátrányait hozták fel, s

mikor becsengettek, conclusum nélkül távoztak el atyáink.

A rab itt szakmányul kiszabott munkája béréből részeltetik.

Minden udvarnak a bejárattal szemben földszint van az ebédlő terme, padokkal, úgy hogy az első pillanatra iskolának tűnik fel. Délben 12 órakor itt padokba ülve étkeznek, azután imádkozva magukban, párosan az udvaron $\frac{1}{2}$ órai sétát tesznek, s úgy állanak dologba.

Az étteremből jobbra nyílik egy szentély, mely vasárnap és ünnepnapokon isteni tisztelet helye, ebben végzi a pap a szolgálatot, s a rabok a terem padjaiból néznek oda be. A terem baloldalából nyílik az iskola, ez is, amaz is, mozdítható falakkal elzárva szem elől.

Ha a rab megbetegszik, a gyógyterembe szállíttatik fel, hol a betegágyak kimért távolságra állítvák fel egymástól, s minden ágy 3 oldalról függönnyel van egy öl magasságig kárpitolva, felette az orvosi tábla, mellette éji szekrénye. A terem közepén egy szerzetes, ki betegápoló. — Közel e termekhez a gyógytár van illesztve, igen feltűnő tisztaságban.

Az élelmezés naponként és fejenként történik; megnéztem a csinos konyhában (hol gőzzel főznek) az étlapot, és láttam, hogy 815 emberre volt az szerkesztve, ezek közül 764 egészségesre főztek déli és esteli étkül: Hus 76 font 40 nehezék, rizst 53 font 48 n., burgonyát 152 font 50 n., babot 38 font 20 n., melybe jött 11 font

s 46 n. só, ugy 23 n. paprika. A kenyérrészlet 53 fontot és 48 nehezéket tett ki. Az ételeket, ugy a betegek, mint egészségesekét megizlelvén, igen jónak találtam, de nem magyar gyomorba valónak.

A rabok még nyári ruháikban voltak, szintén számozottak, mint a Bruchsaliaiak. Lábvasat itt sem viselnek az elítéltek.

A börtönfegyelmi szabályrendeletek sok helyen kifüggesztvék, az a rabok előtt időszakonként ki is hirdettetik.

A fogoly, ha családja tagjai, rokonai, vagy barátaival, védőjével stb. akar beszélni, evégre van egy „Parloire“ beszélő terem, mely 3 részre van osztva, 1-ső osztályban a látogató, 2-ik osztályban a felvigyázó, 3-ik osztályban a fogoly jelen meg, ilyen ellenőrködés mellett történik a szóváltás, eleve nyert engedelem mellett.

A foglyok számára könyvtár áll készen, szabályos utasításokkal. — Este a világítás meghatározott időhöz van kötve a kamrákban.

Az elzárandó vádlottali bánásmód, hasonló az előbbi cikkünkben érintetthez, ha a rab mesteriséghez nem ért, arra oktatást nyer.

A börtöni rend ellen cselekvő, leginkább sötét kamrára jut, vagy ételének napi részlete vonatik el tőle, ágyának nem használhatása is büntetést képez. E szigorítások is szabályszerűleg alkalmaztatnak.

A megszökés innét igen nehéz, mert a kijárat a szárnyudvarokból a központba van, itt is és a

tengelyalaku épület hátulján is katonai örök járnak fel-alá.

A fegyelmi-szabályok, a tiszti és szolgálatbeli személyzet leírásával, nem untatom az olvasót.

A rend, csend, bátorság, tisztaság az, a mi ezen fogházban meglepő.

Nagyszerű a ruhatár két osztályban, első a közös fehéreneműek, a második az egyes rabok számára számozott helyekkel, léczes, nyílt, szelős szekrényekben.

Az intézetbeli fűtések és világítások technikai ismeretet kívánván, jegyzékemből kihagytam.

A jegyzőkönyvek, táblásjegyzékek, hivatalos levelezések vitele, naplókönyvek, a börtönrendszerre részletes kimutatást derítenek, de a bevételi és kiadási összeget, a pénztár maradványát, bevételi hiányt, rabi-munkabérekét stb. kérdeni nem akartam, de jövőre ezt tenni szintén nem áttallanám, s másoknak ajánlom, hogy a fogházak látogatásánál az 1843 ki büntető javaslatunk börtönrendszerénél érintett 342. §. kérdéseit szem előtt tartsa.

Ezen intézetből távozásom előtt, a látogatási könyvbe „észrevételek“ sorába azt jegyztettem, hogy a „rendszer“ kitűnő.

Még valamit a párisi „Prison de Mazas“ fogházzól.

A párisi Prison de Mazas

és a mi 1843-ki börtönrendszere:ünk.

Ha az ember Bécsen, Münchenen, Stuttgarton, Carlsruhén, a Rajna partján, Brüsselen keresztül megy Párisba, úgy e világi főváros a szemlélő előtt nem oly nagy hatásu, mintha közvetlen tekintette volna meg. Már Brüsselen a boulevardokkai eszme is testté válik, a müncheni királyi színház oly zamatot hagy bennünk, melytől Páris minden színháza látásával sem válhatunk meg, a kölni székesegyház párját még a Notre-Dame templom sem felejteti, a Szajna partja egy pesti emberre, kinek lánczhidja világra szól, egyszerű folyammedernek mutatkozik, a gènti „Palais de Justice“ oly izletes, hogy a párisival vetélkedik.

A fény, a nagyság, mely e városban uralg, az egybejövők s látogatók pénzeiből teremtetett, s ide most is nagyobb részben a kellemvágycsábitja az embereket.

Én az esküdtszéki eljárást s a börtönrendszert kívánván tanulmányozni, az elsőt a bonni és kölni-vel ugyanazonosnak letem, még a bírák öltözéke, a fekete reverendák is, mintha egy anyagból lettek volna, a híres Prison de Mazas börtön rendszere sem nyert oly izlést, mint a bruchsali, általam léirt fogda.

A Prizon de Mazas, cellulaire modèle = magánrendszerű lévén, annyiban fogok róla ez irányban bővebben szólni, a mennyeiben azt a mi 1843-ki javaslatukban elfogadott börtönrendszerrel egybe kívánom hasonlítani.

Az engedélyt e fogház megtekintésére, az ausztriai követség útján, a rendőrség adta ki, csinos levél kíséretében, postán küldetett szállásomra, és pedig bérmentesen.

Nov. 20 án a Pont Neuf-től mindig a Szajna partján, csak úgy gyalogosan mentem a Quai de l'Ecole, de la Migisserie, Gréve, Celestinen keresztül a boulevard Mazasra. Ez az épület épen úgy néz ki, mint egy fél kerék 6 küllővel , az elején erős falazat ily alakban , és köröskörül négyszögben falkerítés, erős, barna termés kövekből.

A kapunál az őrnök kinyilvánítván, hogy „Je suis autorisé a visiter la Prison,“ készséggel mutatta a jobb bejárást, honnét az előudvarba, s úgy a fogda előcsarnokán át, a közép körépitetbe jutottam.

Az épület nem régi, 1847-ben emeltetett, és 1200 fogolyt képes magánkamaráiba elfogadni. Itt meglepő a „Rotonde“ ez a félkerék alakú épület, agyában a körben kis gömbölyt szoba , ebben találtam épen az igazgatót, ki új foglyok felvétele és bejegyzésével foglalkozott. Ez a kis szoba vagy „Rotonde“ köröskörül üvegezett lévén, az igazgató innét képes a 6 küllőt képező szárnyépületbe, melyek végei elfalazvak,

s melyekből a kijárat a középagnak jő, belátni, és onnét intézkedni.

Ez a „Rotonde“ még egyéb szolgálatra is van alkalmazva; tetejében nyílt oltár van, hol a lelkész egy folyosón, mely a bejáratról vezet be, megjelen és miséz. Ily alkalommal a panoptikon alakban épült szárnyépületekben, melyek emeletesek, a magánkamrák két ujjnyira megnyitvatnak, úgy hogy e nyíláson minden rab az oltár felé nézhet, a nélkül, hogy valamelyik társa kamrájába pillanthatna. — A felnyitott, de ily állapotban is zárt ajtók; ily alakot adnak <<<<⊙>>>>, és a lelkész képes mind a 6 osztály kamráiba bepillantani, s a rabok a magányrendszer feláldozása nélkül élvezik az isteni tiszteletet. A bruchsalii rendszer, mint leirtuk, emberiesb.

1843-ik javaslatunk is akart ilyen rendszert elfogadni, e végre az egyes szárnyépületek hosszúsága és szélessége közepén, egy 21 hüvelyk magasságu talpra helyezendő asztal alakú, szárnyból szárnyba hordható oltár alkalmaztatott volna, úgy hogy a kamrák belsőjéből, résen át, a rabok arra kiláthassanak, mig nem a 263. §. kimondja, hogy általános hitszónoklat tartásnak nem leszen helye, a lelkészek által a rabok külön kamrácskáikban tartandó, s az illető rab büntetéhez és hajlamához mérséklendő magános vallásoktatás által pótoltassanak.

Ez a lelkészi foglalkozás, megvallom, újdonság volt előttem, s tapasztaltam, hogy a magán-

rendszerekben is vannak egymástól eltérő intézkedések; a raboknak külön kápolnába egyenkénti vezetését, és külön páholybai állítását, idővesztéssel járó eljárásnak tartják itt.

A külföld összes börtöneiben, így a párisiban is, emberiesnek találtam a lelkészek gondviselése és felügyelete alatt álló intézeti könyvtárakat. Mily jótétemény ez az olvasni tudó rabokra nézve, kivált magánrendszeri eljárásnál. 1843. javaslatunk is felállítandónak rendelte a könyvtárt, s a lelkész kötelességére bizta (270. §.), hogy látogatásaik alkalmával kérdezzék meg a rabokat aziránt is, hogy a nekik adott könyvek-ből mit és mennyit olvastak, az olvasottakból elméjükben mit tartottak meg és tanultak?

A börtöni orvosok körülbelül azon szabályt tartják, mik 1843-iki javaslatunkban 273—286. §. előírják.

A Prison de Mazas, vagy másnéven „Maison d'arret cellulaire“ csak férfinemű rabokat fogad be.

Az aligazgató szives volt a börtönkamrákat, melyek építése módjára egyik s másik között semmi különbséget sem láttam, megmutogatni, azokat az általam leirt bruchsaliahhoz hasonlítom, a rend és tisztaság azonban nem egészen lepett meg. Az 1843-iki javaslatunkban a 350—353. §. szól a kamrák részleteiről.

A foglyok itt, mint a bruchsaliah, sétára távozáskor nem viselnek álarcot. A sétaudvarba, mely hasonló a bruchsalihhoz, egyenként bo-

csáttatnak be, s $\frac{1}{2}$ órai járkálás után egyenként térnek vissza kamráikba.

Az 1843-iki börtönrendszerünk 363. §-a azt mondja, hogy a kamrácskákhoz külön sétatércekkék (lásd a leirt philadelphiai fogház rendszernél) ne építtessenek, de azon foglyokra nézve, kiknek az orvos szabad levegőrei bocsátást rendel, óvakodás mellett alkalmas kijelölt helyen séta engedtessek. Előbb a 85. §. pedig azt mondja, hogy a raboknak különbség nélkül hetenként két ízben egy-egy óráig e végre rendelt helyen szabad ég alatti sétálás és mozoghatás engedtetik. E részben tehát az általam leirt séta udvarok (lásd Bruchsal rajzát) czélszerűeknek mutatkoznak.

Nálunk a 369. §. szerint tíz ily magánrendszertű börtön lett volna felállítandó, 500—500 kamrácskával.

A Prison de Mazas belső-őrei között találtam olyanokat, kik németül beszéltek, ezek már El-sace-ból valók. Egyáltalában az örök tiszták, fűrgék voltak. A raktári és ruhatári szolgálók épen a tiszta fehéreneműek kiosztásával foglalkoztak, a raboknak kamra ajtóik egy nyílásán szedték ki a szennyest s adták be a tisztát.

Lábvast itt sem visel az elitelt rab, 1843-iki javaslatunkban e részben felvilágosítást nem tudok az összehasonlításra adni.

Említettem, hogy a Prison de Mazas igazgató hivatalát, elzárandó vádlottakkal láttam foglalkozni, az e részbeni átvétel megegyez a

mi 1843-iki tervünkben érintett 1—7. §. alatti szabályainkkal.

Az elzárt vádlottakkali bánásmód hasonlít az 1843-i 8—21. §. előirt rendhez, s tán a szabadon bocsátandó rabokkal is kevés kivétellel ugyan járnak el, mint mi a 22—30. §-unk szerint tennénk.

En megvallom, hogy ismerve már a magánrendszer elméletből, s utamban gyakorlatilag is tanulmányozva azt, midőn ezen Prison de Mazasba jutottam, mindenki észrevehette rajtam, hogy már a bámulatból kiestem, s összehasonlításaimmal egy kis otthonosságot tanúsítok. Szinte szerettem is, hogy a francziák fővárosában a bámulási-láz elbagyott.

Megnéztem a konyhát is, megkóstoltam az egészséges és beteg fegyenczek ételét, vasárnap lévén, hus volt a főeledel, csinos darabokra metélve. Az ételekre nézve napi rend áll fenn.

A fegyházi szükségletek itt is nagyok.

Az olvasó, ha bővebb ismeretet akar meríteni a magánrendszeréről, a szakkönyvekre, különösen jeles 1843-ki börtönrendszerünkéről szóló javaslat tanulmányozására utalom, ez utirajzomnak csak kivonata*)

Érdekesek lévén a „Conciergerie“-féle kisebb börtönök is, ezekről is pár szót.

*) A Bruchsal-i magánrendszerű fogházzal, mely 1848. oct. 18-n nyitott meg, s 698, 960 ft. ba került, és

10 tisztviseelő úgy 36 felügyelővel igazgattatik, következő munkák jelentek meg:

Füesslin. Die Einzelhaft nach fremden u. sechsjährigen eigenen Erfahrungen, im neuen Männerzuchthause in Bruchsal. Heidelberg 1855.

— — Die Beziehungen des neuen großh. bad. Strafgesetzes zum Pönitentiarsysteme. Karlsruhe 1853.

— — Das neue Männerzuchthaus nach dem System der Einzelhaft in seinen baulichen Einrichtungen Karlsruhe 1854.

Howe. Über das Gemeinschaft, und Vereinzelungssystem in der Gefängnisdisciplin. Aus dem Englischen von Diez Strafanstaltsdirector in Bruchsal. Karlsruhe 1847.

Diez. Über Verwaltung u. Einrichtung der Strafanstalten mit Einzelhaft. Karlsruhe 1857.

— — Über die Vorzüge der einsamen Einkerkerung als Mittel zur Besserung der Verbrecher in den Strafanstalten. Karlsruhe 1842.

Schlatter. Das System der Einzelhaft in besonderer Beziehung auf die neue Strafanstalt in Bruchsal. Manheim 1856.

Hägele. Erfahrungen in einsamer und gemeinsamer Haft. Leipzig 1857.

